

ADAM JONKISZ

PYTANIA i ODPOWIEDZI

UJĘCIE TEORIOMNOGOŚCIOWE

$(*) \quad ? x^* \text{ in } U^*: C^*(x^*)$

$(*)_U \quad ? A \subset U^{\{\dots\}}: A \subset \{x \in U^{\{\dots\}}: C^{\{\dots\}}'(x)\}$

$(*)_R \quad ?^{\{\dots\}} x \in \{\{\dots\}, \text{non}\{\dots\}\}: C^{\{\dots\}}'(x)$

$(*)_W \quad ? A \subset U^{\{\dots\}}: A \subset \{x \in U^{\{\dots\}}: C^{\{\dots\}}'(\{\dots\}) \text{ dlatego, że } (x)\}$

WYDAWNICTWO NAUKOWE AKADEMII IGNATIANUM W KRAKOWIE
KRAKÓW 2020

© Akademia Ignatianum w Krakowie, 2020

Publikacja sfinansowana z subwencji Ministra Nauki i Szkolnictwa Wyższego
przeznaczonej na utrzymanie i rozwój potencjału dydaktycznego i badawczego
Akademii Ignatianum w Krakowie w 2020 roku

Recenzenci

Prof. dr hab. Anna Brożek
Prof. dr hab. Jacek Wojtyśiak

Redakcja

Anna Zaremba

Projekt okładki i stron tytułowych
PHOTO DESIGN – Lesław Sławiński

Opracowanie typograficzne i łamanie
Dariusz Piskulak

ISBN 978-83-7614-480-1

Wydawnictwo Naukowe Akademii Ignatianum w Krakowie
ul. Kopernika 26 • 31-501 Kraków
tel. 12 39 99 620
wydawnictwo@ignatianum.edu.pl
<http://wydawnictwo.ignatianum.edu.pl>

Dystrybucja:

Wydawnictwo WAM
Dział Handlowy
tel. 12 62 93 254-255 • faks 12 62 93 496
e-mail: handel@wydawnictwowam.pl

Księgarnia Wysyłkowa
tel. 12 62 93 260
www.wydawnictwowam.pl

SPIS TREŚCI

Wstęp	7
Rozdział I: Pytania i odpowiedzi – uwagi metodologiczne	11
Rozdział II: Wieloznaczność zdań pytajnych	23
1. Analizowanie składników osnowy zdania pytajnego	23
2. Zdania pytajne rozstrzygnięcia	26
3. Zdania pytajne problemowe	29
4. Zdania pytajne do uzupełnienia	33
Rozdział III: Struktura pytań	43
1. Pytania rozstrzygnięcia	44
2. Pytania problemowe	58
3. Pytania do uzupełnienia	61
Rozdział IV: Rodzaje pytań	75
1. Zastosowanie schematów (*) do rekonstrukcji zdań pytajnych.....	75
2. Kategoryzacje pytań.....	97
3. Wnioski co do rodzajów pytań	108
Rozdział V: Trafność pytań	113
1. Postulat trafności, odpowiedzi właściwe i założenia pytania ..	113
2. Trafność pytań rozstrzygnięcia	122
3. Trafność pytań problemowych	150
4. Trafność pytań do uzupełnienia	161
5. Wnioski ogólne i porównawcze	172

Rozdział VI: Odpowiedzi	175
1. Odpowiedzi dorzeczne zawężające i dorzeczne korygujące	176
2. Odpowiedzi pełne/niepełne i częściowe	186
3. Odpowiedzi wprost/niewprost	202
3.1. Wprost/niewprost zawężające	203
3.2. Wprost/niewprost korygujące	221
3.3. Wprost/niewprost dorzeczne	231
4. Odpowiedzi adekwatne/nieadekwatne	231
4.1. Odpowiedzi nie za pełne	232
4.2. Odpowiedzi adekwatne a odpowiedzi właściwe	234
4.3. Związki między rodzajami odpowiedziami	244
Rozdział VII: Pytanie dobrze postawione	247
1. Warunki językowe	247
2. Wymagania pozajęzykowe	253
2.1. Trafość	254
2.2. Zasadność	255
2.3. Rozstrzygalność	257
2.4. Inne wymagania pragmatyczne	258
Prace cytowane	263
Definicje i twierdzenia	267
Zdania pytajne, pytania, schematy pytań	281
Pojęcia	291

WSTĘP

Książka ta jest wynikiem poprawienia i rozwinięcia jednego z podrozdziałów mojego podręcznika z logiki, przygotowanego do publikacji przed dwoma laty. Monograficzne opracowanie jego problematyki – wymuszone przez nowe kryteria ewaluacji publikacji – wymagało między innymi skonfrontowania tekstu wprowadzającego w zagadnienia logiki z wynikami aktualnych badań, a co najmniej odesłania do takich wyników. Koniecznej do tego kwerendy nie ukończyłem, ponieważ wystarczającym powodem do podjęcia na nowo problematyki pytań i odpowiedzi okazały się prace, od których lektury (w kilku przypadkach – ponownej) rozpocząłem¹. Przedstawione w nich wyniki skłoniły mnie do opracowania na nowo problematyki pytań i odpowiedzi, czego rezultatem jest niniejsza publikacja.

Monografia zawiera nowe ujęcie – tj. metodę badania oraz koncepcję – pytań i odpowiedzi. Metoda, oparta na podstawowych wynikach teorii mnogości, polega na wyróżnianiu możliwych znaczeń zdań pytających oraz analizowaniu opartych na nich pytań, ich założeń oraz odpowiedzi na pytania. Jest w niej wykorzystane uogólnione pojęcie negacji, tj. takie, które można stosować nie tylko do całej osnowy pytania, lecz także do jej części, aż do pojedynczych składników. Składnikiem tej metody jest również inna niż dotychczas stosowane interpretacja negatywnych odpowiedzi. Rozwijana tą metodą koncepcja obejmuje podstawowe zagadnienia teorii pytań i odpowiedzi: wieloznaczność

¹ Chodzi o wskazane w bibliografii prace K. Ajdukiewicza, L. Koja, J. Jadackiego, a zwłaszcza A. Brożek i A. Wiśniewskiego.

zdań pytajnych, strukturę, rodzaje i trafność pytań, warunki dobrego ich stawiania, rodzaje odpowiedzi i związki między nimi oraz wymagania stawiane odpowiedziom.

Zaproponowane ujęcie jest, można rzec, podwójnie klasyczne. Nawiązuje do klasycznych w semiotyce polskiej teorii pytań, tj. do wywodzących się z koncepcji Kazimierza Ajdukiewicza, oraz korzysta z metod logiki klasycznej. Mimo użycia pojęć teoriomnogościowych, na co wskazuje podtytuł monografii, ujęcie to jest prostsze od logicznych teorii pytań rozwijanych współcześnie, dostarcza także – oprócz metody analizowania pytań – nowych rozwiązań wielu zagadnień, zwłaszcza w zakresie struktury i rodzajów pytań, warunków ich trafności oraz rodzajów odpowiedzi.

Taki cel analiz prezentowanych w monografii – tj. rozwinięcie własnego ujęcia problematyki pytań i odpowiedzi – usprawiedliwia, mam nadzieję, pewien brak wyraźnie widoczny w tej pracy. Od opracowania monograficznego oczekuje się przeglądu stanu badań i odniesień do zastanych teorii, uwidocznionych w tekście analizami porównawczymi, polemicznymi, a co najmniej wyczerpującymi odesłaniami do innych prac z danej dziedziny. W mojej książce brak tej warstwy porównawczej niemalże zupełnie, odesłania są nieliczne, na pewno niewyczerpujące jest także zestawienie bibliograficzne, w którym są wyłącznie prace cytowane w tekście. Wyniki przedstawione w tej monografii można jednak w odrębnych opracowaniach uzupełnić opracowaniami porównawczymi, choć wymaga to przeglądów o znaczeniu głównie historycznym².

Co się tyczy struktury pracy, to w uwagach wprowadzających (rozdział pierwszy), nawiązując do podstawowych pojęć i rozróżnień stosowanych w semiotycznych koncepcjach pytań, przybliżę zagadnienia

² Syntetyczny przegląd wybranych współczesnych ujęć i teorii pytań znajduje się w: Wojtysiak 2008: 21–88, Wiśniewski 2015: 8–24; kierunki współczesnych badań (wraz z wykazem najważniejszych publikacji) są scharakteryzowane w: Wiśniewski 2013: 1, 11–12; 2015: 51–52. W pracach tych są odesłania do wcześniejszych przeglądów, m.in. do monografii (Wiśniewski 1995), gdzie są także podsumowane wyniki wcześniejszych teorii pytań. Wiele odniesień do teorii pytań współczesnych i dawniejszych (także do językoznawczych) jest w: Brożek 2007. Zarys nieformalnej teorii pytań (inspirowanej poglądami K. Ajdukiewicza i R. Ingardena), uwzględniający warunki dobrego stawiania pytań, jest w pracy z 1966 roku A.B. Stępnia *O metodzie teorii poznania* (dziękuję J. Wojtysiakowi za informację o tej publikacji).

podjęte w głównej części analiz, a także postawione tym analizom cele. Rozdział drugi dotyczy wieloznaczności zdań pytajnych, w analizach wieloznaczności stosuję nowy sposób wyróżniania możliwych znaczeń³. Wyniki osiągnięte w tym zakresie są wykorzystane najpierw w rozważaniach, których celem jest wskazanie schematu struktury pytań: schematu ogólnego i jego konkretyzacji dla pytań poszczególnych rodzajów – rozstrzygnięcia, wyjaśnienia, uzupełnienia – oraz różnych ich odmian (rozdział trzeci)⁴. Ustalenia co do wieloznaczności zdań pytajnych oraz struktury pytań są następnie (rozdział czwarty) zastosowane do analizy konkretnych pytań dobranych tak, by były reprezentowane pytania wszystkich rodzajów, a pośród nich takie, które są w pracach semiotycznych uznane za trudne do analizowania i klasyfikowania. Celem głównym tych analiz aplikacyjnych jest uzasadnienie twierdzenia, że zaproponowane schematy są stosowalne do dowolnych pytań, które da się podzielić w sposób poprawny logicznie według przyjętych w rozważaniach kryteriów, a celem dodatkowym jest ocena innych klasyfikacji pytań.

Określenie schematów struktury stosowalnych do dowolnych pytań jest niezbędne, by mówić w sposób ścisły o odpowiedziach właściwych, a do pojęcia odpowiedzi właściwej odsyłają z kolei wszelkie próby ścisłego mówienia o założeniach pytania. Uściślenia te są zaproponowane w rozdziale poświęconym trafności pytań (rozdział piąty). Poszukiwane warunki trafności są uściśleniem postulatu Ajdukiewicza, by pytanie „właściwie postawione” miało właściwą odpowiedź prawdziwą oraz fałszywą. Warunki te zostały sformułowane dla pytań poszczególnych rodzajów i ich odmian, w rozdziale tym są także sprawdzone logiczne relacje między postulatem trafności a wartością logiczną założeń pytania oraz wskazane logiczne zależności między zaproponowanymi

³ Potrzebę skorygowania i uzupełnienia metodologicznych uwag dotyczących potencjalnej wieloznaczności pytań, uwag sformułowanych w: Jonkisz 2003 i rozwiniętych w: Jonkisz 2011, dostrzegłem po przeczytaniu cytowanych w tej książce prac Anny Brożek i Andrzeja Wiśniewskiego. Wybrane wyniki dotyczące wieloznaczności zdań pytajnych i struktury pytań – zawarte w rozdziałach II–IV tej książki – przedstawiłem w: Jonkisz 2019 i Jonkisz 2020.

⁴ Lepsze nazwy to: pytania domagające się rozstrzygnięcia, pytania domagające się wyjaśnienia i pytania domagające się uzupełnienia; zamiast tych pełnych nazw są w rozważaniach używane krótsze: pytania do rozstrzygnięcia, do wyjaśnienia, do uzupełnienia, albo – pytania rozstrzygnięcia, wyjaśnienia, uzupełnienia.

w rozważaniach a innymi sformułowaniami warunku trafności. Ustalenia ogólne (ogólne twierdzenia) są zilustrowane wieloma przykładami pytań, w których analizowaniu jest stosowana oparta na pojęciach teoriomnogościowych metoda badania osnowy pytań, ich założeń i odpowiedzi na pytania.

Rozdział kolejny (szósty) jest poświęcony odpowiedziom. Zawiera rozwiązania poprawiające i rozwijające znane ustalenia co do rodzajów odpowiedzi oraz warunków, jakie powinna spełniać odpowiedź zadowalająca. Są w nim między innymi uzasadnione i zastosowane kryteria podziału odpowiedzi oraz wskazane związki między wyróżnionymi ich kategoriami. W rozdziale ostatnim omawiam stawiane w metodologii ogólnej warunki dobrego postawienia pytania, a w omówieniu odsyłam także do wyników analiz wcześniejszych (co, połączone z rozdziałem wprowadzającym, zdaje także zwięźle sprawę z wyników zawartych w monografii)⁵.

Pytania i odpowiedzi zostaną zatem ujęte w każdym z aspektów właściwych dla semiotyki, tj. syntaktycznym (dominującym w rozdziałach II–IV) i semantycznym (ten aspekt jest szczególnie widoczny w analizach zawartych w rozdziałach V i VI), a także pragmatycznym (jest uwzględniany w toku całych analiz). Szersze ujęcie sprzyja temu, że monografia może być adresowana nie tylko do specjalistów zajmujących się logiczną teorią pytań. Przedstawione w niej wyniki mogą się okazać przydatne również dla zajmujących się innymi dyscyplinami filozoficznymi – zwłaszcza metodologów i filozofów nauki, a także dla badających możliwości zastosowania teorii pytań w innych dziedzinach. Mam także nadzieję, że mogą być wykorzystane zawsze, gdy jest ważne dobre postawienie pytania i udzielenie dobrej odpowiedzi lub gdy jest potrzebna – oparta na ścisłych i bezstronnych kryteriach – ocena tego, czy pytania i odpowiedzi są dobre.

⁵ Oprócz podziału rozważań widocznego w spisie treści są wprowadzone, w częściach o znacznej objętości, śródtytuły ułatwiające śledzenie analiz. Definicje i twierdzenia oraz analizowane zdania pytalne i pytania są w całej monografii numerowane w sposób ciągły, a dodatkowe litery wskazują na powiązania między definicjami, twierdzeniami, wnioskami oraz pytaniami oznaczonymi daną liczbą. Dla łatwiejszego porównywania wyników rozważań są odrębnie zestawione: numerowane definicje i twierdzenia, analizowane zdania pytalne, pytania i schematy pytań, a także ważniejsze pojęcia.